

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER’İN 70. YILINDA DEVLETLERİN İNSANİ SORUMLULUĞU ve İNSANİ MÜDAHALE SORUNSALI

Doç. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Giresun Üniversitesi, Türkiye

1. Giriş

“İnsani Müdahale” kavramı, bir uluslararası normdur ve 2005 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Kavram, Birleşmiş Milletler’in onayına bağlı doktriner bir dünya görüşü olarak uluslararası boyutta hukuki zemin bulmuştur, fakat hukukiliği olmasa da meşruiyeti, yani yaratılan hukuka uygunluğun kamusal akla ve vicdana uygun olup olmadığı sorgulanır haldedir. İnsani müdahale kavramı, insan haklarının uluslararasılaşması olarak anlaşılmaktadır. 1999’da NATO’nun gerçekleştirdiği Kosova müdahalesi, insani müdahale olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama, “insani müdahale” (*humanitarian intervention*) kavramının, uluslararası siyasetin başlıca kavramları arasına girmesine yol açmıştır. Nihayet 2005 yılında Birleşmiş Milletler Zirvesi’nde, İnsani Müdahale kavramı ile birlikte, “koruma sorumluluğu” (R2P- *responsibility to protect*) kavramına da doktriner bir anlam yüklenmiştir. Bundan sonra bu iki kavram, Hukuk’un ve Siyaset Bilimi’nin tartışmalı bir kavram çifti halini almıştır. Bu tartışmalar halen yoğun biçimde yaşanmaktadır; devletleri ve devletlerarası ilişkileri aşarak, başta akademisyenleri, gazetecileri, sivil toplum örgütlerini, aktivistleri, öğrencileri, kısacası hükümetlerden halk kitlelerine kadar oldukça geniş bir kesimi etkilemiş ve hatta ayağa kaldırmıştır.

Batılı devletler, demokratik olmayan ülkelerin insan hakları ihlalleri karşısında ortaya çıkacak “koruma sorumluluğu” ve “insani müdahale” durumunun, askeri seçeneği öne çıkararak, insan haklarına saygılı demokratik rejimlerin kurulması yönünde irade kullanılmasını hukuken olanaklı hale ge-

tirmiştir. Bu olanak da, hatırlanacağı gibi, Kriz Yönetimi algısı üzerinden son olarak Libya’da kullanılmış ve askeri müdahale, “insani müdahale” adıyla uygulanmıştır. Ancak bu kez çok daha yüksek bir tonda, çok ağır eleştirel görüşler duyulmaya başlamıştır. Böylece günümüzün en tartışmalı kavramlarını, bir kavram çifti olarak birbirini tamamlayan “insani müdahale” ve “koruma sorumluluğu” kavramları oluşturmaktadır. Ortaya çıkan tartışmaların başlıca nedeni, devletlerin iç egemenliğine duyulan bağlılığın yerini, uluslararası sorumluluğun alabileceği, yeni bir süreç geçildiğinin anlaşılması, yani yeni bir uluslararası sistemin başladığının toplumca algılanmasıdır.

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğunun, bu denli tartışmalı bir boyut kazanmasının sebebi, son zamanlarda Batı dünyasının evrensel insan haklarına bağlılığı konusunda soru işaretlerinin ortaya çıkmış olmasıdır. Bir tarafta egemenliği ve bu bağlamda devletlerin iç işlerine müdahale etmeme gerekliliğini savunanlar, diğer tarafta ise, etik ilkelerin desteklenmesinin devletlerin iç işlerine müdahaleyi meşrulaştırdığına inananlar bulunmaktadır.¹ Kuşkusuz burada şunu belirtmek gerekir ki, Batı dünyasının ve özellikle kapitalizmin siyasi liderliğini üstlenen büyük devletlerin, bundan sonra bir güven tazeleyebilecekleri bu koşullarda artık kuşkuludur. İnsani müdahale kavramı için, önceleri uluslararası toplumda görece “rıza birliği” (*consensus*) ile oluşan destek, giderek kristalize görünümünü yitirmiş ve bulanıklaşmıştır.

Liberallerin, insani müdahaleye ilkesel olarak karşı çıkmaları bir yana bırakılsa bile, dünyadaki insani müdahale örnekleri güven sarsıcı deneyimler olarak gerçekleşmiştir. Bu çerçevede kimi askeri, kimi de insani müdahale sayılan Somali, Haiti, Bosna, Ruanda, Arnavutluk, Doğu Timor, Irak, Kosova ve Libya operasyonları sonuçta bekleneni verememiştir. Bu operasyonların ne ölçüde insani, ne ölçüde siyasi, ne ölçüde iktisadi, ne ölçüde stratejik veya ne ölçüde hukuki temellere dayandığı ciddi anlamda tartışmaya maruz kalmış bir geri-plana sahiptir. 2005 sonrasında ise, gerçekleştirilen silahlı operasyonların Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) ilkesi olarak uygulanan “koruma sorumluluğu” bağlamında yapılmış olması büyük önem taşımaktadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu, bir yasama organı gibi karar alma sürecinde yetkilerini fazla zorlamış ve Örgüt’ün Genel Kurulu gibi kararlar almaya başlamıştır. Bu durum insani müdahaleyi devletlerarası askeri müdahale ile bütünleştirerek, askeri müdahalenin daha olanaklı olmasının ve bu bağlamda daha kolay gerçekleşmesinin yolunu açmıştır.

1 Scott Burchill, “Liberalizm,” Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çev: Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 104.

2. “Uluslararası Koruma Sorumluluğu” (R2P) Gerekli mi?

Eskiden yalnızca bir iç sorun olarak görülen, hatta bir iç sorun olarak gözardı edilip önemsenmeyen ve birçoğu yapılaşmış sıradanlaşan ülke içi sorunların bazıları, bugün artık bir uluslararası sorun olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte uluslararası savaş suçlarına uygulanan yaptırımların, örneğin Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi’ndeki yargılamalar gibi, kimi ülkelerin yöneticilerine de benzer biçimde bir uluslararası suçlu olarak bakılması ve daha öteye giderek, bu siyasi liderleri hedef alan askeri müdahalenin yapılması gerçekten de tartışmaya çok açıktır. Yapılan tartışmalar ve itirazlar, liberallerin ilkesel olan karşı çıkışlarını aşan bir etik-politik eleştirel yaklaşım sunmaktadır. Bu da kendi yurttaşlarına sorumsuz ve kötü davranan, onların felakete uğramasına yol açan veya buna seyirci kalan devletlere, bu bağlamda siyasi liderlere yapılacak müdahalenin, hükümet etmeye ve dolayısıyla devletlerin iç egemenliğine dönük müdahaleye ilişkin bir kaygıyı ifade etmektedir. Kendi yurttaşlarına kötü davranan veya koruma sorumluluğunu yerine getirmekte başarısız olan devletlerin, uluslararası koruma sorumluluğu ilkesinden yola çıkarak “insani müdahale” adı altında, yönetim imkânlarının sınırlandırılması, ortadan kaldırılması ve hatta ağır suçlu olarak Saddam örneğinde olduğu gibi yargılanması, devletlerin egemenlik haklarının yeniden sorun haline gelmesine neden olmuştur. Kaldı ki, operasyonlarla indirilen liderlerin yerine gelenlerin, Batılı güçlerce doğrudan veya dolaylı olarak yönlendirildiği kanaati de doğmuştur.

Bütün bu olumsuzlamalara karşın, devletlerin ulusal ve uluslararası sorumluluklarını yerine getirmelerinin, onların varlık nedenini oluşturduğu açıktır. İkinci Dünya savaşından beri, artan bir yoğunlukla devletlerin dış sorumlulukları gibi, iç sorumlulukları da “insani sorumluluk” duyarlılığı ile gözlem altındadır. Bugünün güçlü demokrasileri, hem dış ve iç sorumluluklarını yerine getirmenin, hem de tüm dünya uluslarına karşı insani duyarlılık taşımanın bir gelişmişlik düzeyi olduğunu öne sürmektedirler. 2005 yılından beri ise, insani sorumluluğu, koruma sorumluluğu ilkesi ile buluşturarak Birleşmiş Milletler aracılığıyla uluslararası hukukun bir normu haline getirmişlerdir. Hiç kuşku yok ki, uluslararası sorumluluklarını yerine getirmeyen veya eksik getiren devletler, uluslararası hukukun ilgili yaptırımları ile karşılaşmaktalar ve bu da aslında 1648’den beri olağan bir durumdur. Ama içteki sorumluluklarını yerine getirmeyen veya eksik getiren devletlerin, her hangi bir yaptırımla karşılaşması ise çok yeni bir durumdur. Her ne kadar geçmiş tarihte insani müdahale örneklerine rastlansa da, bunun hukuki bir norm haline gelişi ancak 2005 yılında gerçekleşebilmiştir.

Günümüz devletlerinin iç egemenlik alanlarını ve birincil sorumluluklarını, yurttaşların insanlığa karşı işlenen suçlardan, etnik temizlikten, soykırımdan ve savaş suçlarından korunması oluşturmaktadır. İç sorumluluklarını yerine getirmeyen veya getiremeyen devletler, başarısız devletler olarak sayılmakta ve başarısız devletlere karşı “koruma sorumluluğu hakkı” doğmaktadır. Bu durumda Bileşmiş Milletler Şartı’nın belirlediği sınırlar içinde kalmak koşuluyla, uluslararası toplum o devlete karşı silahsız veya silahlı müdahalede bulunabilmektedir. Nitekim Darfur ve Libya’da, R2P doktrini kapsamında insani müdahale yapılmıştır. Darfur’a yapılan müdahale gecikmiş olmakla, Libya’ya yapılırsa gereksiz olmakla eleştirilmiştir. Dünya toplumları “askeri müdahale” kavramı yerine “insani güvenlik” ve “koruma sorumluluğu” kavramlarının kullanılmasını benimsemiş, ama sözü edilen müdahalenin ne ölçüde “insani” olduğunu ise kavrayamamıştır.

Bütün bu sorunları ve bulanıklığı görece aşacak ve güven duyulacak itibarı yüksek bir “koruma hakkı” (koruma sorumluluğu) normu geliştirilebilir mi? Çağımız dünyasında ve devletler sisteminde, böyle bir koruma sorumluluğunun gerçekten de gerekli olduğuna dair bir ikna sorunu bulunmaktadır. Öncelikle koruma sorumluluğunun ve bu bağlamda insani müdahalenin gerekliliğine dair uluslararası ortak-duyunun ve onayın sağlanması sorunu, henüz tam olarak halledilememiştir. Müdahaleler sürecinde, bu sürecin başında ve sonunda yaşanan yetersizlikler de, insani müdahaleye yönelik meşruiyet koşullarını olumsuz etkilemektedir. Kuşkusuz bu yönde, Birleşmiş Milletler çatısı altında daha ikna edici ve güven verici bir evrenselliğin hâkim olması gereklidir. Bununla birlikte, uluslararası insani ortak-duyarlılık ve bunun harekete geçireceği devletlerarası sorumluluk hakkının, koruma sorumluluğu normunun, yaşama geçmesini gerektiren kötü koşulların bulunduğu ve bu kötü koşulları oluşturan “Başarısız Devletler”in iktidar sürdüğü bir gerçektir. Örneğin Darfur’da böyle bir tablonun en ağırı yaşanmıştır, etnik çatışmada tam 200 bin insan ölmüş, 2 milyon kişi evinden olmuş, 4 milyona yakın insan da ağır bir kıtlık içinde kalmıştır.

Tek başına Darfur örneğinden bile anlıyoruz ki, kendi kendine yetemez, kendi halkını felaketlerden koruyamaz ve dahası kendi halkına yapısallaşmış şiddet koşulları içinde zulmeden, onları acımasızca hapseden, katleden, işlenen suça karşı orantısız ağır cezayla cezalandırmaktan çekinmeyen, kendi yurttaşlarını ötekileştirip, bölen, yaftalayan, suçsuz, günahsız kitlelerin ölümlerine göz yuman, kimi yerlerde etnik veya ayrılıkçı temizliğin yapıldığı ve bunun engellenemediği, hatta belki iktisaden de, halkını aç bırakan, aşırı yoksulluğu yenemeyen, ama belli azınlığın servetine servet kattığı başarısız devletlerin siyasi yöneticilerini ve elbette tıkanmış güncel siyasetlerini değiştirecek müda-

halelere ihtiyaç duyulmaktadır. Başarısız devletler ne tür siyaset yürütürlerse yürütürler, ister totaliter, ister otoriter rejimlerin başarısızlığı olsun, isterse sorumsuz yöneticilerin vurdum duymazlığından kaynaklansın, isterse kırılğan siyasi ve iktisadi koşulların tıkanmaları bu duruma yol açmış olsun veya isterse ülke içi meşruiyet-iktidar krizinin yarattığı siyasi kaos halinin tetiklediği kötü koşullar olsun, her durumda, temel hak ve hürriyetleri güven altına alacak bir dış müdahale gerekebileceği savunulmaktadır.

İnsan haklarını korunması için yapılan insani müdahale yaklaşımının ikilemi, yabancı devlet vatandaşlarının korunması için yapılan askeri müdahalelerde olduğu gibi, müdahalelerin kapsamlı egemenlik kavramı ışığında açıklanamamasıdır. Yapılan insani müdahaleleri uluslararası teamül hukuku ışığında zaruret haline istinat edilerek veya BM antlaşmasında yer alan insan haklarını koruma amacına istinat edilerek açıklama girişimleri ikna edici alamamıştır. Yapılan müdahalelerin kapsamlı sonuçları nedeniyle insan haklarının askeri yöntemlerle dayanak olabilecek açık bir müdahale yetkisi gerekli görülmektedir.² Öte yandan bir de odak hedef sorunu söz konusudur, çünkü her şey bir uluslararası tehdit olarak görülebilmekte, bu bağlamda müdahalenin gerektiği kolayca öne sürülebilmektedir.

Ağır küreselleşme koşullarının yaşandığı bir çağda, kendi sınırları ve sınırlılıkları içine görece hapsolmuş, siyasi, iktisadi, hukuki, demokratik ve diğer üstyapı kurumları ile teknoloji süreçleri bakımından gelişmiş dünyayı yakalayamamış ülkelerin başarısız devletlerinin, insani bir müdahale ile sarsıcı biçimde bir uyum sürecine çekilmesi fikri, tartışmalı da olsa artık geçerlilik kazanmıştır. Diğer taraftan iktidar oldukları ülkelerdeki bu başarısızlığı kabullenilen, ama şikâyetleri ve çeşitli direnme biçimlerini post-modern bir tiranlıkla bastırmaya çalışan siyasi liderlerin, koltuklarından zorla indirilip yargılanması, uluslararasılaşan insan hakları duyarlılığına dayanan koruma sorumluluğu niteliğindeki bir “fedakârlık” mıdır, yoksa bu, büyük güçlerin çok daha küçük güçler ve güçsüzler üzerinde uyguladıkları “zor”un yeni adı mıdır? Belki daha önemlisi, hukukun siyasallaşmasını açığa vuran bir devletlerarası çıkar savaşları yaşanmakta, bu da insani hakları ikincilleştirmektedir.

3. İnsani Müdahale + R2P = Yeni Bir Dünya Sistemi mi?

Avrupa Parlamentosu, 8 Şubat 1994 yılında aldığı “İnsani Müdahale Kriterleri Hakkındaki Karar” metninde, insani müdahale kavramına şu tanımı getirmiştir: “Başka ülkelerin tebaasında ve/veya orada yerleşik olan kişilerin

2 Füsün A. Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu,” Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 15, S: 24, 2013: s. 83.

temel insan haklarının bir ülke veya ülkeler grubu tarafından korunması ki, bu koruma şiddetle tehdidi veya zor kullanmayı içermektedir.”³ Avrupa Parlamentosu da, Birleşmiş Milletler gibi, etnik ayrılıklar, artan milliyetçilik ve tarihsel olarak büyüyen güvensizlikten beslenen eski ve yeni iç ihtilafların bundan böyle süper güçlerin angajmanı ile kontrol altında tutulamayacağı mülahazası dâhilinde; silahlı ihtilafların sivillere ve masum halka etkilerinin sürekli ve alarm verir halde ağırlaştığı mülahazası dâhilinde kararlaştırılmıştır. Başka tüm araçların başarısız olması durumunda, insan haklarının korunması askeri kuvveti kullanarak veya kullanmayarak insani müdahaleleri haklı kıldığı görüşünü savunmaktadır.⁴

2005 tarihli R2P doktrini ise, Birleşmiş Milletlere üç sorumluluk alanı açmaktadır. Birincisi, Başarısız Devletler’deki ihlalleri önleme, ikincisi bunu önleme imkânı yoksa müdahale etme ve üçüncüsü de, müdahale sonrasındaki zararları telafi etme. Uluslararası barış ve güvenlik için güç kullanma tekeline sahip olan Güvenlik Konseyi’nin, 10 Haziran 1990 tarihli onayı ile Kosova’da başlayan hava saldırıları, insani müdahaleyi kurumsal bir niteliğe dönüştürmüştür. Kosova askeri müdahalesinin ardından, insancıl müdahalelerin gerekli olduğu görüşü görece meşruiyet kazanmış ve devletlerin egemenlik hakkını çiğneme çekingenliği atılmıştır. Başka bir ifadeyle BM Şartı’nın Güvenlik Konseyi’ne tanıdığı uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusundaki müdahale yetkisi, devletlerin iç işlerine sirayet edecek şekilde genişletilmiştir.⁵

Bu genişlemeye bağlı olarak da, insan hakları, liberalizm ve demokrasi ekseninde yeniden ülkeler şekillendirilmeye ve hatta yeniden haritalar çizilmeye başlanmıştır. Bu da hangi yönden bakılırsa bakılsın, hukukun siyasallaşması anlamına gelmektedir. Hukuk, BM aracılığıyla siyasallaştırılmış ve egemenliği önemszenmeyen, daha ötesi müdahale sonrasında güdümlü yönetimlerle vesayet altına alınan yeni devletler yaratılmış, böylece güçsüz devletler inşa edilmiştir. Bir bakıma içte görece huzurlu toplum, ama dışta egemenliğine vesayet konmuş post-sömürgeler ortaya çıkmaktadır. Askeri müdahaleler, insani

3 Avrupa Parlamentosu’nun İnsani Müdahale Hakkındaki Kararı/1. (30 Nisan 1994), Çev: Kenan Dülger,

<http://www.google.com.tr/>

<http://www.taa.gov.tr/%2Findir%2FZrrZlAhWJvRQKHemcDM8&url=http%3A%2F%2Fwww.taa.gov.tr/%2Findir%2Favrupa-parlamentosunun-insani-mudahale-kriterleri-hakkındaki-karari-bWFrYWxlfDQ1NzQyLTU1MWRmLWU2Yzc1LTlwOTRmLnBkZnW0MDk%2F&usq=AFQjCNGsrcAYa8BFm-2C5RfgSfFxp2cJtQ>, Erişim, 2012: s. 113.

4 Age.

5 Gözde Kılıç Yaşın, “Araçsallaştırılan İnsani Müdahale ve Siyasallaştırılan Hukuk,” 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2012/03/01/6513/aracsallastirilan-insani-mudahale-ve-siyasallasan-hukuk>, 2012: s.1.

müdahale adını almıştır. Diğer taraftan müdahalelere zemin hazırlamak için, ülkelerin iç karışıklık yaşaması yönünde çalışmalar yapıldığı ve müdahaleye duyulan bir iç talebin yapay olarak yaratıldığı görüşü giderek güçlenmiştir. Ayrıca uyumsuzlukların barışçı yollarla çözümünün, daha yoğun bir şekilde ele alınması gerektiği açıkça ifade edilmektedir.

Uyumsuzlukların barışçı yollarla çözümünde başarı sağlamak için, Güvenlik Konseyi önleyici diplomasi girişimlerine daha fazla ağırlık vermelidir. Bu girişimlerin başarısı, erken uyarı sisteminin oluşturulması ve güçlendirilmesine bağlıdır. Oluşturulan sistem sayesinde BM, olayları daha iyi izleme ve bunlar çatışmaya dönmeden müdahalede bulunma imkânına sahip olabilir⁶ Burada “rıza” konusuna da açıklık getirmek gerekir; insani müdahaleler her ne kadar bir iç talep dayanağını referans alsada, felaketleri önleme gerekçesiyle yapılan insani müdahalenin, rıza ilkesini ilga etme iradesine sahip olduğu kabul edilmektedir. 2000 yılında açıklanan Brahimi Raporu’na göre, iç çatışma durumlarında rıza veren gruplar, bundan vazgeçebilir ya da gruplar arası bölünmeler sonucu, ilk barış antlaşmasını tanımayan yeni çatışmacı gruplar ortaya çıkabilir⁷

SSCB sonrası dönemde, birden bire ayrılmaya başlayan dünya ulusları içinde, özellikle manipülasyonlara dayanamayacak kırılğan ekonomiler ve zayıf kurumsal yapılı Orta Doğu ülkelerinde, dış müdahaleyi çözüm olarak öne çıkaran, üstelik halkın görece rızasının ötesine geçen bir iç talep patlaması yaşanmıştır. Bu ülkelerin kendi içlerinde yaşadıkları devlete bağlı yetersizlikler, yanlışlık, ihlâl, ihmal ve baskılar ayrılıkçı veya karşıt güçleri harekete geçirmeye yetmiştir. Bu ülkelerde insani müdahale yönünde bir irade ortaya çıkarılmıştır. “İnsani müdahalelerde, hem müdahaleye katılan hem de müdahale yapılan ülkedeki halkın desteğine sahip olunması önemlidir.”⁸ Bu insani müdahale taraftarlarının bir kısmı ise, bugün iyice anlaşıldığı üzere emperyalist sisteme kompradorluk ve proxy dolayımı ile bağlı olan iç güçlerdir, örneğin Irak ve Arap Baharı müdahalelerinde aşırılaşan bir beklenti ve müdahale talebi yaratmışlar, uluslararası toplumu etkilemekle kalmamış, aynı zamanda müdahaleyi de bir bakıma tetiklemişlerdir. “Koruma sorumluluğu yaklaşımı, müdahale edenin değil, koruma gereksinimi olan kişilerin perspektifinden meseleye bakmaktadır; gerekli korumayı sağlama sorumluluğu primer olarak devlete

6 Nazlı Müdiroğlu, “Milletler ve İnsani Müdahale,” Tezsis Yüksek Lisans Bitirme Çalışması, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD., 2007, s. 43.

7 James D. Feraon ve David Laitin, “Neotrusteeship and the Problem of Weak States,” *International Security*, C: 28, S: 4, Bahar 2004, s. 10-11; Evren Balta Paker, *Küresel Güvenlik Kompleksi-Uluslar arası Siyaset ve Güvenlik*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.80-81.

8 Arda Özkan, “İnsancıl Hukuk İlkeleri Kapsamında Kosova Sorunu ve NATO’nun ‘İnsancıl’ Müdahalesi,” *Leges Siyaset Bilimi Dergisi*, C: 5(1), S: 1, s., 55.

aittir; bu yaklaşım müdahale çerçevesinde devlet egemenliğini güçlendirmektedir; bu yaklaşım kendini reaksiyon ile sınırlamayıp; erken uyarı ve önleme; müdahaleden sonra kendini yenileme olanağı vermektedir.⁹

Yapılan müdahalelerin öncesi, süreci ve sonrası her zaman soru işaretleri ve eleştiriler üretmiştir. Öte yandan müdahalelerin kriterlerini saptamak da önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Müdahalelerin kriterlerini saptayan her deneme, kriterlerin kötüye kullanılması olasılığı nedeniyle eleştiriyeye maruz kalmaktadır. “Kaçınılmaz olarak potansiyel müdahaleciye muayyen bir hareket alanı bırakan kriterler kabul edilmektedir. Müdahale eşliğinin belirsizliği söz konusudur. Aynı durum askeri gücün kullanılmasında uygunluk, gereklilik ve ölçü bakımından da söz konusudur. Müdahale koşullarının tüm detayları ile tespit edilmesi, bu nedenle mutlak bir karaktere sahip olamaz. Bundan daha önemli olan müdahalenin cazip olup olmadığı hususudur.”¹⁰

Burada belirtmek gerekir ki, “küresel toplumu ve silahlı güçlerini ahlâkî bir ikilemde bırakan, onları insanlık ve adalet adına müdahale talebi ile karşı karşıya getiren, daha geniş çatışmaları tehdit ettiği söz konusu idi.”¹¹ İşte tam da bu noktada insani müdahale, bir umut kapısı olarak insan haklarının daha iyi uygulanması, adalet, eşitlik, özgürlük ve hak gibi hem demokrasi hem de hukuk devleti referanslı kavramlar adına bir imkân alanı olarak belirir. Ancak İnsani Müdahale (*Humanitarian Intervention*) ile Uluslararası Toplumun Koruma Sorumluluğu (*Responsibility to Protect*) birbirinden farklı hukukî anlayışı yansıtmaktadır. O da “egemenlik” kavramı ile ilişkilidir. İnsani Müdahale, klasik egemenlik anlayışına, yani ülkelerin iç-dış bağımsızlığına saygı duyarken; Koruma Sorumluluğu, halkına güvenli bir yaşam sunan ve insan haklarını garanti eden devletleri “egemen” olarak kabul etmektedir.¹²

Hiç kuşkusuz eleştirel tutum, uluslararası toplumu koruma sorumluluğunu geçersizleştirmeye değil, hak vaat ederken, önce uluslararası sistemde hakkaniyeti inşa etmeye dönük olmalıdır. Bu ise BM Örgütü’nün bütün kurumları ile yeni baştan inşasını gerektirmektedir. En azından BM Güvenlik Konseyi’nin yetkileri yeniden ve mutlaka gözden geçirilmelidir. Örneğin Doğu Türkistan’da katliamlar serisi gerçekleştirmiş olan Çin’in, daimi üye ol-

9 A. Füsün Arsava, age, s. 115.

10 Age, s. 101.

11 Edward S. Herman, “Koruma Sorumluluğu (R2P): Bir Saldırı Aracı, Uluslararası Hukukun Temellerini Çürütmek İçin Tasarlanan Düzmece Doktrin,” <http://www.ozguruniversite.org/index.php/guencel-yazlar/1397-koruma-sorumluluu-r2p-bir-saldr-arac-uluslararası-hukukun-temellerini-cueruetmek-icin-tasarlanan-duezmece-doktrin>, 2013, s. 2.

12 A. Füsün Arsava, “Libya Örneğinde İnsan Haklarının Korunması İçin Yapılan Askeri Müdahale,” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2013, C: 4, S. 12, s. 86.

ması kadar, evrensel güvenden, itibardan ve hakkaniyetten daha uzak bir şey olamaz. İşgal edilmiş topraklar sorununun, mesela Karabağ veya Gazze'nin, insani güvenlik bakımından düşük risk olarak algılanması ve acil müdahale dışı tutulması da, örgüte duyulan güvene darbe indirmektedir. Diğer bir konu, müdahalelerin yalnızca insani amaçla sivilleri korumak için yapılmadığı, büyük hedefler ve amaçlar için gerçekleştirildiğidir. Bu koşulda sivillerin ölümü de ikincilleşmekte, en azından "daha fazla sivil kurtarmak için daha az sivil ölebilir" mantığında, sivil ölümlerine meşruiyet aranmaktadır¹³

Kabul etmek gerekir ki, SSCB sonrası dönemde hâkim olan uluslararası güç ve iktisadi anlayış, uluslararası eşitsizliği arttırmış, ulusların egemenlik haklarını bile bir "sorumluluk" ilkesine bağlamıştır. Diğer yanda dünya barışı azalmış, insani müdahale adı altında, Büyük Güçler'in saldırgan ve tehditkâr tutumları artmıştır. İnsani müdahalelerin, uluslararası toplumun vicdanındaki ve daha önemlisi uluslararası kamusal akıl'daki konumu şüpheye açık hâle gelmiştir. NATO'ya bel bağlanması da bu şüpheli koşulları ağırlaştırmaktadır. Her şeye rağmen "insani müdahale (HI) ve Koruma sorumluluğu (R2P), anlaşılabilir gelişmelerdir ve kötü eylemler karşısında, birçok insanı geri püskürten ahlâki bir örtü görevi görmektedir, oysa soğuk bir ışıkta bakıldığında, uluslararası hukukun ihlâlüne yol açmıştır. R2P, saldırganlığı bir iyilikseverlik ışığında sunmaktadır, ama bir araç olarak sahtekârlığa hizmet etmektedir. Kısaca R2P, bir kinik sahtekârlık ve bir Anayasa (BM Sözleşmesi) yok edicisidir."¹⁴ Birleşmiş Milletler Örgütü, Soğuk Savaş döneminin koşullarına uyumlu bulunmakta, buna karşın devletlerin, SSCB sonrası dönemdeki dış ve dışa yansıyan sorunlarını çözmeye yetersiz kalmakla eleştirilmektedir. Son dönemde bu eleştirilere bir de, R2P nedeniyle BMGK yetkisine keyfiyet ve çıkar beklentisi karıştırıldığı iddiası eklenmiştir. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi'nin, tıpkı bir yasama organı gibi çalıştığı, çeşitli kararları aldığı, ama bunu yaparken yetki sınırı sorununun yanında, bir de hukuku araçsallaştıran ve siyasallaştıran yöntem izlediği görülmektedir. Bu durumda hem Birleşmiş Milletler Örgütü'nün hem de Güvenlik Konseyi'nin yeniden-kurumsallaştırılması ihtiyacı belirmiştir. Elbette bunun hiç de kolay bir dönüşüm olmayacağı çok açıktır.

4. Sonsöz

BM ortaya çıkan sorunların çözümü yolunda, bir an önce sağlam bir adım atmalıdır. Ancak bunu nasıl başaracaktır? Örneğin BM, daimi üyelik uygulamasından tamamen vazgeçmeli midir, yoksa daimi üyelikler kalmalı, ama da-

13 Parker, age, s. 80.

14 Edward S. Herman, age, s. 6.

imi üyelik hakkı “dünyanın beşten büyük olduğu” gerçeğine ters düşmeyecek biçimde yeniden mi yapılandırılmalıdır? Bu soru bile, daha en başta daimi üyelik konusunun tartışmaya açık halde olduğunu ve bu konuda net bir görüşün yeterince güçlü olarak öne çıkamadığını açıklamaktadır. Ancak kabul etmek gerekir ki, BM evrensel güveni tesis edecek bir yönetim, yetki ve denetim yapısına acilen kavuşturulmalıdır. Öncelikle Merkez Yönetim anlayışı ve örgüt yapısı, çağın gereksinimlerine ve uluslararası toplumun duyarlılığına göre yeniden düzenlenmelidir. Birleşmiş Milletler Barış Koruma Gücü (UNPROFOR) daha etkili bir yapıya kavuşturulmalı, insani yardımın ötesinde siyasal iletişim yeterliliği de kazandırılmalıdır. Çatışan taraflar arasında kurulabilecek sağlıklı ve kalıcı bir siyasal iletişim, müdahaleye duyulan gereksinimi belli ölçüde azaltabilir. Bu imkânın daha etkili biçimde değerlendirilmesi gerekir.

Ayrıca BM, uluslararası ihtiyacı karşılayacak çağın koşullarına uyumlu çok boyutlu yeni anlaşmalar yapmalı ve güçlü devletlerin güdümünden çıkarak evrensel ölçekte güven kazanmalıdır. NATO’ya bağımlılıktan çıkarılmalı ve kendi silahlı gücü kurulmalıdır. Devletlerarası kriz anlarını yönetecek özel ihtisas komisyonları olmalı ve çatışma öncesi kriz yönetimi uygulanmalı, taraflara yapılacak destek ve önlemlerle, devletlerin iç ve dış çatışmaları mümkün olduğunca engellenmelidir. Bu ve buna benzer önlemlerle ve yeni bir merkezi yönetimin kurulması, örgütsel yapıda ve zihniyette gerçekleştirilecek dönüşümlerle yeniden kurumsallaştırılacak olan BM, daha sağlıklı ve daha barışa yakın bir dünyanın kurulmasında rol oynayabilir. Dünya koşullarının değişimine ayak uydurabilecek bir hızla BM kendini sürekli yenileyebilmeli ve dinamik olabilmelidir. Ama elbette bütün bunların gerçekleştirilmesi için, finansal kaynakların da yeterince tatmin edici olması gerekmektedir. BM Örgütü’nün başlıca gelir kaynağı ise, üye ülkelerin verdikleri paralarıdır. Sorunun en temel noktasını da burası oluşturmaktadır. BM Örgütü’nü en başta finansal yönetim ve parasal kaynak bakımından güçlendirecek önlemler alınmalı, zengin ülkelerin güdümünde kalmaktan kurtarılmalı ve kendi kendine yetecek bir mali boyut kazandırılmalıdır. Uluslararası toplumun en büyük sorumluluğu, iyi işleyen ve hakkaniyetli karar alıp uygulayabilen, konjonktürel değişimlerin hızını yakalayabilen, dinamik bir Birleşmiş Milletler Örgütü’nü yeniden-yaratmak olmalıdır. Bu değişimlerse, devrimsel nitelikte bir dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Bunun gerçekleşmesinin zorluğu açıkça ortadadır.

KAYNAKÇA

- ARSAVA A. Füsün (2011), “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu,” Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 15, S: 124, 1, s. 101-24.
- ARSAVA Füsün (Ocak 2013), “Libya Örneğinde İnsan Haklarının Korunması İçin Yapılan Askeri Müdahale,” Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Yıl: 4, S. 12, s. 81-97.
- AVRUPA PARLAMENTOSU KARARI (30 Nisan 1994), Avrupa Parlamentosu’nun İnsani Müdahale Hakkındaki Kararı, çev. Kenan Dülger, <http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBsQFjAAahUKEwjz-YGZrrzIAhWJvR QKHemcDM8&url=http%3A%2F%2Fwww.taa.gov.tr%2Findir%2Favrupa-parlamentosunun-insani-mudahale-kriterleri-hakkindaki-karari-bWFrYWxlfDQ1NzQyL-TU1MWRmLWU 2Yzc1LTIwOTRmLnBkZnw0MDk%2F&usg=AFQj-CNGsrcAYa8BFm-2C5RfgSfFxp2cJtQ>, Erişim tarihi: 11 Eylül 2015.
- AYTAÇ Gizem Bilgin (2014), Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale, İstanbul: Dezanj Yayınları.
- BURCHILL Scott (2013), “Liberalizm,” Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çev. Muhammed Ağcan ve Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları, s. 85-122.
- DEMİREL Naim (2013), “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu,” FSM İlimi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, : S: 1, s. 152-172.
- FERAON James D. ve David LAITIN, “Neotrusteeship and the Problem of Weak States,” *International Security*, C: 28, S: 4, Bahar 2004, s. 5-43.
- HERMAN Edward S. (2013), “Koruma Sorumluluğu (R2P): Bir Saldırı Aracı, Uluslararası Hukukun Temellerini Çürütmek İçin Tasarlanan Düzmece Doktrin,” <http://www.ozguruniversite.org/index.php/guencel-yazlar/1397-koruma-sorumluluu-r2p-bir-saldr-arac-uluslararası-hukukun-temellerini-cueruetmek-icin-tasarlanan-duezmece-doktrin>, Erişim tarihi: 6 Ekim 2014.
- KESKİN Funda (Kış 2006-2007), “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Dönem” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C: 3, S: 12; s. 49-70.
- MÜDÜROĞLU Nazlı (2007), Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale, Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Ödevi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD.

- ÖZKAN Arda (2015), “İnsancıl Hukuk İlkeleri Kapsamında Kosova Sorunu ve NATO’nun ‘İnsancıl’ Müdahalesi,” *Leges Siyaset Bilimi Dergisi*, Yıl: 5(1), S: 1, s. 47-70.
- PAKER Evren Balta, *Küresel Güvenlik Kompleksi-Uluslararası Siyaset ve Güvenlik*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- REICHBERG Gregory ve Henrik SYSE (2002), “Humanitarian Intervention: A Case of Offensive Force?,” *C: 33, S: 3*, s. 309-22.
- YAŞIN Gözde Kılıç (2012), “Araçsallaştırılan “İnsani Müdahale” ve Siyasallaştırılan Hukuk”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2012/03/01/6513/aracsallastirilan-insani-mudahale-ve-siyasallasan-hukuk>, Erişim Tarihi: 2 Ekim 2015.
- AYOOB Mohammed, (2004) ‘Third World Perspectives on Humanitarian Intervention and International Administration’, *Global Governance*, C: 10, S: 1, s. 99-118.